

Antická Gerulata

Rímske osídlenie na území dnešného Slovenska

Key Words: Gerulata, necropolis, vicus, grave stele (gravestone), altars, hypocaustum, furnace.

Klíčové slová: Gerulata, pohrebiská, vicus, náhrobné stély, oltáre, hypokaustom, pec.

Abstract: Gerulata – Roman settlement at the territory of Slovakia

Roman military camp is located at the area of Bratislava-Rusovce, a suburb of the contemporary capital of Slovakia. In addition to the camp there was a civil settlement (vicus) and several necropolises. At the beginning of second century Gerulata citizens started burying by cremation at the necropolis Ia and II. They buried their dead in the pit, probably in wooden cases. A few of the graves had a gabled formed roof of bricks above. The recession of these type of burial become at the end of second century. Since the beginning of the fourth century a burying by inhumation had begun and last till the end of fifth century. The graves with inhumation were found at the necropolis Ib, III, IV and VIb. There were found eight brick-built tombs at the necropolis Ib. Funerary stone steles were erected to mark the grave. Steles were found secondary reused in the later buildings together with altars. The Roman castellum in Gerulata was surrounded by vicus. Surprising finds of a stone building with hypocaustum was caused by the excavation at Irkutská Street. Other traces of vicus were found mainly at Maďarská and Kováčska Street. An interesting finding was also a discovery of two furnaces of advanced technology. One served for the manufacturing of lime and the other probably for the production of glass.

Rímsky tábor sa nachádza v oblasti dnešnej obce Rusovce, na severovýchodnom Slovensku. Okrem tábora sa tu nachádzala civilná osada (vicus) a niekoľko pohrebísk. Začiatkom 2. storočia začali žiarovo pochovávať na pohrebiskách Ia a II. Mŕtvych pochovávali do jám pravdepodobne v drevených skrinkách. Niekoľko ich malo tehlovú strechu. Ústup tohto pochovávania nastal na konci 2. storočia. Od začiatku 4. storočia začalo kostrové pochovávanie a trvalo do konca 5. storočia. Kostrové hroby sa našli na pohrebiskách Ib, III,

IV a VIb. Našlo sa tu osem murovaných hrobiek. Nad hrobom sa nachádzali kamenné hrobové stély. Stély sa našli druhotne použité v stavbách z neskoršieho obdobia, spoločne s oltármi. Kastel bol obklopený vicom. Prekvapivý nález kamennej budovy s hypokaustom bol odkrytý vykopávkami na Irkutskej ulici. Ďalšie stopy po vicu boli objavené hlavne na Maďarskej a Kováčskej ulici. Zaujímavým nálezom bolo tiež objavenie dvoch technicky vyspelých pecí. Jedna slúžila na výrobu vápna a druhá pravdepodobne sklárskej výrobe.

Rímsky tábor Gerulata sa nachádza na pravom brehu Dunaja, na území dnešnej obce Rusovce, ktorá je už v tejto dobre mestskou časťou Bratislavy. Táto oblasť ako jediná z územia Slovenska bola v minulosti začlenená do Rímskej ríše. Lokalita Gerulata okrem Rusoviec ďalej zahŕňa aj obce Čunovo a Jarovce. Na tomto území sa v Dobe Rímskej nachádzal rímsky tábor, vicus – osada civilného obyvateľstva, doposiaľ šesť pohrebísk a aspoň jedna rímska vila.

Zmienky o Gerulate môžeme nájsť na tabuli Peutingeriane, Itineraria provinciarum Antonini Augustialebo v Notitia dignitatum. Tieto zdroje umiestňovali Gerulátu medzi Ad Flexum a Carnuntum. Preto už od renesancie hľadači predpokladali jej umiestnenie na území dnešných Rusoviec (pretým Ostroszvár alebo Karlburg), čo sa neskôr aj archeologicky potvrdilo.

Zdá sa, že založenie tábora je možné datovať podľa terry sigilaty, mincí a spôn do obdobia vlády Fláviocov, pravdepodobne Vespasiána (69 – 79 nl). V tejto dobe vznikajú prvé pohrebiská (pohrebisko Ia a II), ktoré fungovali v 2. polovici 1. storočia a počas 2. storočia.

V oblasti Geruláty sa našlo celkovo až VI. pohrebísk. Zo začiatku sa pochovávalo žiarovo a až v neskoršej fáze sa prešlo ku kostrovému pochovávaniu. V hroboch sa nenašli žiadne zbrane, podľa čoho sa usudzuje, že šlo o pohrebisko patriace civilnému obyvateľstvu.

Žiarové hroby

Žiarové hroby sú jednoduché vykopané jamy vez zvláštnej úpravy. Výnimku tvorili iba 4 hroby pokryté rímskymi tehľami. Napríklad jeden z hrobov (č. 101) pokrývala strecha z tehál typu tegulae (strešné tehly) (Kraskovská 1972, 89).

Medzi pohrebiská so žiarovými hrobmi patria pohrebiská Ia a II. Datujeme ich do 2. storočia. Jamy mali zvyčajne oválny alebo obdĺžnikový tvar, niekoľko jam malo kruhový obrys. Priemerná hĺbka hrobov je 30 – 55 cm (Kraskovská 1972, 89). Jeden z hrobov mal až 110 cm a bol najhlbší na pohrebisku. Našli sa v ňom pozostatky asi drevenej skrinky s okutím – scrinium, v ktorej sa okrem iného našla aj sklenená nádobka, pôvodne interpretovaná ako tzv. dojčenská fľaška. Dnes už sa predpokladá, že táto nádoba na dojčenie neslúžila. Je možné že sa na pohrebisku nachádzali aj prázdne hroby – kenotafy, a to napríklad hrob číslo 65. Priemerná dĺžka hrovej jamy bola 100 – 150 cm a šírka 90 – 110 cm (Kraskovská 1972, 90). Nachádzala sa tu aj jama s pomerne veľkými rozmermi a to dĺžku 300 cm a šírku 180 cm. Steny aj časť dna bližšie pri stenách bola silne prepálená. Na dne sa našlo malé množstvo kostičiek a uhlíkov. Vďaka tomuto sa predpokladá že to bolo žiarovisko. Najčastejšiu hrobovú výbavu tvorili hlavne žltý krčah a sivý hrnček.

Pri žiarových hrobch nebol spozorovaný žiadny ustálený rítus. Zvyšky žiaroviska a zlomky ohňom zničených predmetov jednoducho nasypali na dno vykopanej jamy (Kraskovská 1972, 90). Takýto typ pochovávania, kedy bolo použité žiarovisko sa nazýva ustrinum. Keď však mŕtveho spaľovali rovno vo veľkej hrovej jame nazývali to bustum. Ku koncu 2. storočia sa postupne upúšťa od pochovávania v popolniciach.

Kostrové hroby

V Rusovciach sa kostrovo pochovávalo ku koncu 3. storočia až do záveru 5. storočia. Z toho na pohrebisku Ib počas 4. storočia a prevažne v jeho druhej polovici. Ďalej sa kostrové hroby našli na pohrebiskách III., IV. a VIb. Pochovávanie sa uskutočňovalo dvoma spôsobmi: 1.) v murovaných hrobkách, ktorých sa zistilo na pohrebisku Ib osem, 2.) v jednoduchých jamách. Murované hrobky sa delili prevažne na tehlové a murované z kameňa, líšili sa však aj tvarom strechy – kónický alebo plochý. Najzložitejšiu konštrukciu mala hrobka číslo 2, jej dlhé bočné steny tvorili strešné tehly (tegulae) spojené maltou, priečne steny boli murované z kameňa na malte a vyvýšené nad úroveň zeme ako frontóny, na ktorých ležala kónická strecha. Strecha bola vybudovaná z tehál a na vrchu prekrytá tehlovými korýtkami typu imbrex a dno bolo vystlaté veľkými štvorcovými tehľami typu later (Kraskovská 1972, 124). V tejto hrobke ležala pochovaná žena. Tehly boli väčšinou neokalkované, čo znamená že pochovaný pravdepodobne nepatrili k vojenskej posádke Geruláty. Dĺžka hrobu od 155 do 195 cm. Podobné hroby sa nachádzali aj na iných Panónskych náleziskách. Predpokladá sa, že sa telá mohli pochovávať v truhlách na základe nájdenej tmavej zeminou okolo kostry

a klinec smerujúcich ku telu. Hroby sa nenachádzajú v rovnakej hĺbke, avšak toto pravdepodobne spôsobila neskoršia úprava terénu. Telo sa vo väčšine prípadov bolo uložené na chrbte v natiahnutej polohe otočené na SZ. Našli sa aj výnimky. Zbrane sa na tomto pohrebisku vôbec nenašli. V jednom hrobe sa našla výbava typická pre žiarové hroby (džbán a pohár).

Náhrobné stély

V dobe o ktorej hovoríme, teda koniec 3. a celé 4. storočie, bolo zvykom postaviť nad hrobom majetnejšieho občana hrobovú stélu vytesanú z kameňa. Najbežnejšie boli v tvare kamennej platne s nápisom hore, zaoblenej alebo ukončenej trojuholníkom. Neskôr sa medzi štít a nápis včleňovalo pole s výzdobou. Na ktorom sa reliéfne zobrazovali výjavy zo života alebo mytologické scény.

Funerálne nápisy:

Nápis sa najčastejšie skladal z úvodnej skratky DM – Dis Manibus, ktorá odporúčala mŕtveho do priazne Mánov. Na koniec sa zas často používalo slovné spojenie opto terram levern – prajem ti ľahkú zem alebo sit tibi terras levis – nech je ti zem ľahká. Základným údajom v texte bolo meno pochovaného a informácie o jeho pôvode, veku, životných osudoch.

Tieto kamenné stély sa našli druhotne použité v stenách vojenského tábora spoločne s kamennými oltármi.

Náboženstvo

Rímske kulty odrážali etnickú a sociálnu mnohoversť ríše. Výrečné svedectvo o pestrostrannosti rímskych náboženských predstáv v Gerulate predstavujú votívne kamenné oltáre. Oltár pozostával z podstavca, často profilovaného, z hladkého nápisového poľa, rímsy a vrchnej dosky (abakus). Venovacie nápisy mali určité zvyklosti. Uvádza sa božstvo, ktorému je oltár zasvätený, meno úradníka, údaje o čase, prípadne aj dôvod postavenia oltáru. Najviac doteraz objavených oltárov z Rusoviec bolo zasvätených Jupiterovi (Jupiter Optimus Maximus – Jupiter najlepší a najvyšší), ktorý v tomto období reprezentuje oficiálny kult. Teší sa veľkej obľube a obetujú mu súkromníci aj vojaci. Ku galorímskym bohom patrila napríklad Silvanus (ochranca lesov, záhrad ...). S jeho menom sa stretávame nielen na oltároch ale aj na prsteni a tehle. Oltáre pôvodne stáli v okrskoch chrámov, na voľných priestranstvách pred budovami

alebo pri významných cestách Schmidtová – Jezná – Kozubová 2005). Takisto sa predpokladá, že v antickej Gerulate bol postavený aj chrám so stĺporadím, čo môže naznačovať aj nájdený fragment plastiky s vyobrazením rohu hojnosti (atribút bohyně šťastia Fortune).

Civilná osada – vicus

Poloha Bergl, ktorá je azda najvýznamnejšou oblasťou vojenského tábora je dôležitá aj pre doklady prítomnosti civilného obyvateľstva. V 2. storočí je tu už postavený komplex kamenných budov, medzi ktorými sa vyníma stavba štvoruholníkového tvaru s rozmermi cca 30m x 30 m, postavená po roku 230, ktorá mala pravdepodobne funkciu fóra. Neskôr na konci 4. storočia táto átriová budova slúži na vojenské účely. Materiál použitý na dostavanie tejto neskoršej vojenskej budovy nepriamo nasvedčuje na existenciu sakrálnej stavby. Širšie okolie polohy Bergl bolo husto osídlené ako to ukázali vykopávky za kostolom.

Asi 2,5 km juhozápadne v zázemí kastela, pod diaľnicou D2, bolo odkryté rímske sídlisko, ktoré si uchovalo domácu techniku stavby polozemnic až do 3. storočia.

Našli sa tu aj dve unikátne pece, ktoré dokladajú špecializovanú výrobu. Gerulata mala teda vlastné výrobné stredisko zásobujúce miestne potreby. Sú vybudované v odľahlejšej časti vicu. Prvý objekt je určený ako vápenná pec, ktorá v porovnaní s predchádzajúcim vývojom patrí k dokonalému typu pece. Predpecná časť, ktorá svojou šírkou umožňovala prístup k peci aj vozom. Oddeľoval ju od samotnej pece vysoký múr. Druhý objekt, rovnako technicky dokonalý je dvojpodlažná pec. Používala sa asi pri sklárskej výrobe. Vrchná časť sa zosunula a pec sa už ďalej nepoužívala. Vďaka zničeniu pece nevieme presne určiť jej účel (Pichlerová 1981).

Archeologické výskumy severozápadne od kastela Gerulaty (ulice Maďarská a Irkuská) začali odkrývať bohatú osadu nachádzajúcu sa pri ceste vedúcej to Carnunta, tzv. via Carnuntina. Na irkutskej ulici sa odkryli prvé doklady o kamenných múroch s vápenatou dlážkou a množstvom kolkovaných tehál XIV. Légie (Kovács- Smidtová 2011, 311). Bola tu taktiež odkrytá stavba s hypokaustom. Ako bohatá rezidencia predstavuje civilizačnú úroveň na tejto periférii rímskej ríše na prelome 2. a 3. storočia. Hranicu vicu sa ďalej podarilo zachytiť na Kováčskej ulici. Výskum zvyšných častí civilnej osady sú komplikované súčasnou zástavbou obce Rusovce.

Záver

Lokalita v oblasti Rusoviec je významná vďaka objavu rímskeho auxiliárneho tábora, avšak veľmi dôležité sú aj nálezy pohrebísk civilného obyvateľstva a doloženie civilnej osady s objavením unikátnej rímskej vily s podlahovým kúrením. Ďalšie poznatky o rímskom vicu komplikuje súčasná zástavba tejto mestskej časti. Avšak celkový obraz Gerulaty sa nám pomaly skladá v absencii systematických výskumov, iba pomocou záchranných archeologických výskumov J. Schmidtovej pri stavbách rodinných domov a prestavbách na pozemkoch v rámci predpokladanej rozlohy Gerulaty.

Literatúra

Kovács, P. - Schmidtová, J. 2011: Rímsky míľnik z Gerulaty. Slovenská archeológia 60-2, 311-318.

Kraskovská, L. 1972: Gerulata Rusovce Rímske pohrebisko I. Bratislava: Slovenské národné múzeum, Archeologický ústav.

Pichlerová, M. 1981: Gerulata Rusovce Rímske pohrebisko II. Bratislava: Slovenské národné múzeum v Bratislave.

Schmidtová, J. – Bárta, P. 2014: Výskum priekopy rímskeho tábora Gerulata II. V Rusovciach v roku 2009. In: Zborník slovenského národného múzea – Supplementum 8. Bratislava: Slovenské národné múzeum, Archeologické múzeum.

Schmidtová, J. - Jezná, J. - Kozubová, A. 2005: Rímske kamenné pamiatky Gerulata. Bratislava – Nitra: Mestské múzeum, Archeologický ústav SAV.

Štefanovičová, T. a kol. 1993: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava: Nakladateľstvo Elán.

Vypracovala: Alžbeta Pivková UČO: 413656